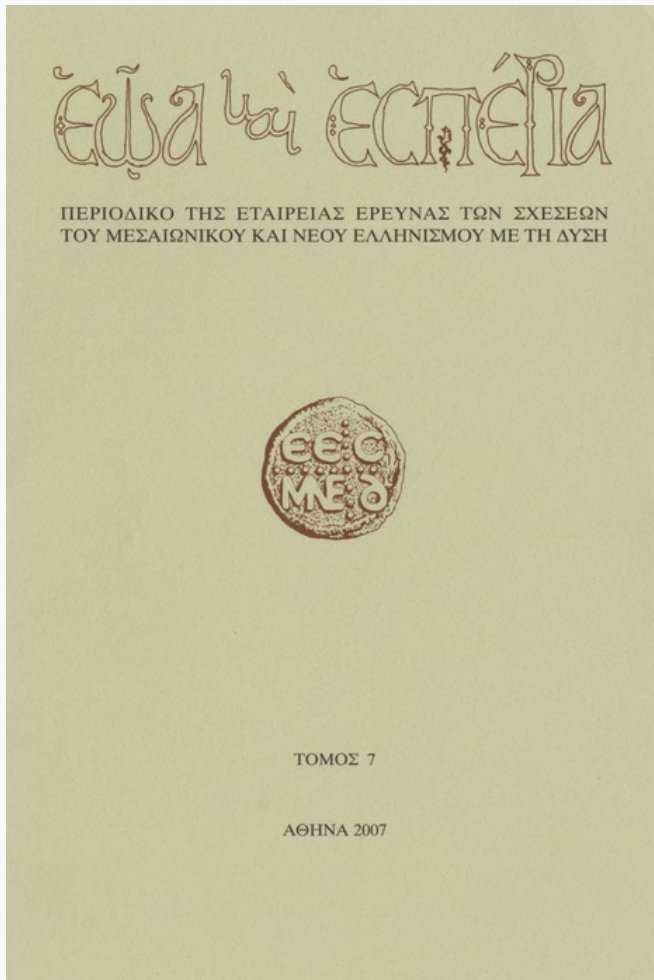

Εοα και Esperia

Vol 7 (2007)

**ΠΑΡΓΑ, ΠΡΕΒΕΖΑ, ΒΟΝΙΤΣΑ: ΑΣΤΙΚΕΣ
ΣΥΣΣΩΜΑΤΩΣΕΙΣ ΣΤΑ ΒΕΝΕΤΙΚΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ
ΕΞΑΡΤΗΜΑΤΑ**

ΧΡΙΣΤΙΝΑ Ε. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ

doi: [10.12681/eoaesperia.91](https://doi.org/10.12681/eoaesperia.91)

To cite this article:

ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ Χ. Ε. (2007). ΠΑΡΓΑ, ΠΡΕΒΕΖΑ, ΒΟΝΙΤΣΑ: ΑΣΤΙΚΕΣ ΣΥΣΣΩΜΑΤΩΣΕΙΣ ΣΤΑ ΒΕΝΕΤΙΚΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΕΞΑΡΤΗΜΑΤΑ. *Εοα Kai Esperia*, 7, 213–232. <https://doi.org/10.12681/eoaesperia.91>

ΠΑΡΓΑ, ΠΡΕΒΕΖΑ, ΒΟΝΙΤΣΑ: ΑΣΤΙΚΕΣ ΣΥΣΣΩΜΑΤΩΣΕΙΣ ΣΤΑ ΒΕΝΕΤΙΚΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΕΞΑΡΤΗΜΑΤΑ*

I. Οι πηγές

Αντιζείμενο της έρευνάς μου στο πλαίσιο του προγράμματος ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ II, με θέμα «Ελληνικές Κοινότητες και Ευρωπαϊκός Κόσμος (13ος-19ος αι.). Μορφές αυτοδιοίκησης, κοινωνική οργάνωση, συγκρότηση ταυτοτήτων», αποτέλεσε η ανασύνθεση της ιστορίας των αστικών συσσωματώσεων που συγκροτήθηκαν στις βενετοκρατούμενες περιοχές της Πάργας (15ος αιώνας), της Πρέβεζας και της Βόνιτσας (18ος αιώνας), μέσα από στοιχεία που συγκεντρώθηκαν από το Κρατικό Αρχείο της Βενετίας και τις βιβλιοθήκες της πόλης.

Για την ανασύνθεση της ιστορίας της Κοινότητας της Πάργας κατ' αρχάς κρίθηκε σκόπιμο να μελετηθεί και να αποδελτιωθεί το έργο του Ludwig Salvator, *Parga, die Seestadt im Epirus*¹, το οποίο εκδόθηκε στις αρχές του 20ού αιώνα. Στο έργο αυτό δημοσιεύεται αρχαιολογικό υλικό, το οποίο απόκειται κυρίως στο Αρχείο του νομού Κέρκυρας και μέχρι σήμερα έχει παραμείνει ανεκμετάλλευτο. Επιπλέον, το γεγονός ότι δεν έχει σωθεί ο καταστατικός χάρτης της Κοινότητας κατέστησε αναγκαίο να μελετηθούν τα κείμενα των προεβειών, που η πόλη της Πάργας κατά καιρούς απέστειλε στην κεντρική βενετική διοίκηση, καθώς και στους ανώτερους βενετούς αξιωματούχους

* Η παρούσα μελέτη υλοποιήθηκε στο πλαίσιο του υποέργου «Ελληνικές Κοινότητες και Ευρωπαϊκός Κόσμος (13ος-19ος αι.). Μορφές αυτοδιοίκησης, κοινωνική οργάνωση, συγκρότηση ταυτοτήτων» του προγράμματος ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ II, που πραγματοποιήθηκε στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών υπό την επιστημονική εποπτεία των καθηγητριών κ.κ. Όλγας Κατσαορδή-Hering και Αναστασίας Παπαδία-Λάλα και της αναπληρώτριας καθηγήτριας κ. Μαρίας Ευθυμίου. Η μελέτη χρηματοδοτήθηκε από το πρόγραμμα ΕΠΕΑΕΚ II στο πλαίσιο του προγράμματος «ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ – Ενίσχυση Πανεπιστημιακών Ερευνητικών Ομάδων» με ποσοστό 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και με ποσοστό 25% από Εθνικούς Πόρους.

1. L. SALVATOR, *Parga, die Seestadt im Epirus*, Prag 1907, σ. 123-363.
2. C. N. SATHAS, *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au Moyen Âge*, τ. V, Paris 1883, σ. 328-339 [= Κ. Ν. Σάθας, *Μνημεία Ελληνικής Ιστορίας*, τ. 5, Παρίσι 1883].
3. Βλ. ό.π., σημ. 1.

που έδρευαν στην Κέρκυρα. Τα κείμενα αυτά έχουν εκδοθεί από τον Κ. Σάθα στον 5ο τόμο του έργου του *Documents inédits*², από τον Salvator³ και από την Έλλη Γιωτοπούλου-Σισιλιάνου στο έργο της *Πρεσβείες της βενετοκρατούμενης Κέρκυρας (16ος-18ος αι.)*⁴. Συνολικά συγκεντρώθηκαν στοιχεία που αφορούν 44 πρεσβείες· οι 12 είναι πρεσβείες, που απέστειλαν οι Κερκυραίοι στη Βενετία την περίοδο 1542-1712, και οι 32 είναι των Παργηγών. Από αυτές, οι 13 απευθύνθηκαν στη Βενετία την περίοδο 1447-1741⁵ και οι 19 στην Κέρκυρα την περίοδο 1401-1713⁶. Σημειώνεται ότι ο ερευνητής που θα επιθυμούσε να μελετήσει από το πρωτότυπο τα κείμενα των πρεσβειών, που σώζονται στο Κρατικό Αρχείο της Βενετίας, θα έπρεπε να συμβουλευθεί τις αρχαιακές σειρές *Senato Misti* και *Senato Mar*, στα κατάστιχα των οποίων καταγράφονταν οι επίσημες αποφάσεις που λάμβανε η βενετική Σύγκλητος για θέματα σχετικά με το Stato da Mar⁷. Όσον αφορά στις πρεσβείες που φυλάσσονται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους στην Κέρκυρα θα έπρεπε να μελετήσει την αρχαιακή σειρά *Ενετοκρατία* και συγκεκριμένα την υποσειρά της *Argomenti diversi della città di Corfù*⁸.

Ένα μεγάλο τμήμα της εργασίας αφιερώθηκε στην αρχαιακή έρευνα στο Κρατικό Αρχείο της Βενετίας. Σχετικά με την Πάργα, σύμφωνα με τη βιβλιο-

-
4. ΕΛΛΗ ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ, *Πρεσβείες της βενετοκρατούμενης Κέρκυρας (16ος-18ος αι.)*. Πηγή για σχεδιασμο ανασύνθεσης της εποχής, Αθήνα 2002. Από τις πρεσβείες των Κερκυραίων αποδελτιώθηκαν εκείνες που περιείχαν αιτήματα, τα οποία αφορούσαν στο κάστρο της Πάργας, και συγκεκριμένα οι πρεσβείες των ετών 1542 (σ. 149), 1582 (σ. 166-167), 1599 (σ. 169-170), 1680 (σ. 622-623) και 1712 (σ. 643-644).
 5. Το 1740 και το 1741, προκειμένου να επικυρώσουν τα προνόμια που τους είχε απονείμει το 1401 η βενετική δημοκρατία, οι Παργηνοί έστειλαν τρεις πρεσβείες στην πόλη των τεναγών, παρά τα όποια προβλήματα –οικονομικά και άλλα– αντιμετώπιζαν. Πρβλ. SALVATOR, Parga, ό.π., σ. 302-303, 124-125 και 125-126.
 6. SALVATOR, Parga, ό.π., σ. 125, 216-217, 229, 245-246, 246-247, 247-248, 248-251, 252-253, 258-262, 262-263, 268-269, 270, 270-271, 273, 287-288, 346-347.
 7. Για τη βενετική Σύγκλητο και τις αρχαιακές σειρές *Senato Misti* και *Senato Mar*, βλ. MARIA FRANCESCA TIEPOLO, Archivio di Stato di Venezia, στο: *Guida generale degli Archivi di Stato Italiani*, τ. 4, Roma 1994, σ. 894-896. Για μία πρώτη αποδελτίωση των αρχαιακών σειρών, που φυλάσσονται στο Κρατικό Αρχείο της Βενετίας και έχουν στοιχεία που αφορούν στα επτά νησιά του Ιονίου και τις απέναντι ηπειρωτικές ακτές, βλ. MICHELA DAL BORGO, Archivio di Stato di Venezia. Fonti per la storia delle Isole Ionie: Corfù, Cefalonia, Zante e Santa Maura, στο: *Levante veneziano. Aspetti di storia delle Isole Ionie al tempo della Serenissima*, M. COSTANTINI – ΑΛΙΚΙ ΝΙΚΙΦΟΡΟΥ (επιμ.), Roma 1996, σ. 177-222.
 8. Για το υλικό που φυλάσσεται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους στην Κέρκυρα και στην αρχαιακή σειρά της *Ενετοκρατίας*, βλ. ΑΛΙΚΙ ΝΙΚΙΦΟΡΟΥ, L'Archivio di Stato di Corfù: da ieri ad oggi, στο: *Levante veneziano*, ό.π., σ. 223-255 και κυρίως σ. 235.

γραφία⁹, το 1625 ο προβλεπτής¹⁰ της Κέρκυρας Paolo Caotorta αναδιοργάνωσε το Συμβούλιο των πολιτών της πόλης. Για την επιβεβαίωση του γεγονότος ερευνήθηκαν οι αρχειακές σειρές *Senato Secreta, Dispacci rettori – Corfù*, και συγκεκριμένα η filza 14, όπου φυλάσσεται η αλληλογραφία της περιόδου 1625-1626 των βενετών αξιωματούχων της Κέρκυρας με την κεντρική βενετική διοίκηση. Μεταξύ των επιστολών βρίσκεται και η επιστολή του Caotorta με ημερομηνία 2 Αυγούστου 1625, όπου ο ίδιος δηλώνει ότι επισκέφθηκε την Πάργα για δύο λόγους: κατ' αρχάς για να ελέγξει την κατάσταση στην οποία βρισκόταν το κάστρο της πόλης και να λάβει αποφάσεις για την άμεση επισκευή του και κατά δεύτερο, διότι είχε γίνει αποδέκτης πολλών παραπόνων για την κακοδιαχείριση και τις ατασθαλίες από την πλευρά των μελών του κοινοτικού συμβουλίου. Για τον λόγο αυτόν υποχρέωσε το Συμβούλιο να συγκληθεί παρουσία του και να προβεί σε αρχαιρεσίες για την εκλογή νέων αξιωματούχων, ενώ παράλληλα όρισε αυστηρές ποινές για όποιο μέλος της Κοινότητας θα υπέπιπτε στο μέλλον σε ανάλογα παραπτώματα. Αυτή η πληροφορία διασταυρώθηκε με τα στοιχεία που κατέθεσε ο προβλεπτής έναν χρόνο αργότερα, μετά το πέρας της θητείας του, όταν επέστρεψε στη Βενετία και υπέβαλε, όπως είχε υποχρέωση, στη Σύγκλητο την τελική και επίσημη έκθεση πεπραγμένων του. Σημειώνεται σχετικά ότι οι ανάλογες εκθέσεις όλων των βενετών αξιωματούχων των κτήσεων είναι ενταγμένες στην αρχειακή σειρά *Collegio, Relazioni*¹¹, ειδικότερα δε η έκθεση του Caotorta, όπως και πολλών άλλων αξιωματούχων της Κέρκυρας αλλά και γενικών προβλεπτών θαλάσσης, βρίσκεται στη busta 85. Παράλληλα, μελετήθηκαν και τα κατάστιχα του *Senato Mar* των ετών 1625-1627 (reg. 83 και reg. 84), όπου θα έπρεπε να έχει καταχωρισθεί η απόφαση της Συγκλήτου, προκειμένου να αναδιοργανωθεί το κοινοτικό σώμα της Πάργας.

Για την οργάνωση των κοινοτήτων της Πρέβεζας και της Βόνιτσας ερευνήθηκαν οι αποφάσεις της βενετικής Συγκλήτου, η αλληλογραφία των γενικών προβλεπτών θαλάσσης και των τοπικών βενετών αξιωματούχων μετα-

9. E. BACCHION, *Il dominio veneto su Corfù (1386-1797)*, Venezia 1956, σ. 131.

10. Χρησιμοποιώ τον όρο «προβλεπτής» για να αποδώσω στα ελληνικά το βενετικό αξίωμα «pronveditore» και όχι τον όρο «προνοητής» που έχει υιοθετήσει η σύγχρονη ιστοριογραφία, γιατί σε έναν μεγάλο αριθμό εγγράφων που έχουν γραφθεί στα ελληνικά στις μελετώμενες περιοχές οι συντάκτες χρησιμοποιούν τον όρο «προβλεπτής». Πρβλ. SALVATOR, Parga, ό.π., σ. 290: *1720 νοεμβρίου 9, μου' εδόθη' εκ χειρός του' έκλαμπροτάτου' άφέντου' Προβλεπτού' και Καπιτάνου' Αντονίου Προσαλέντη διά να τὸ ἀπεράσο εἰς τὴν φίλιτζα και προσέχω αὐτὸ εἰς πᾶσα καιρὸ.*

11. Για το *Collegio* βλ. TIEPOLO, Archivio, ό.π., σ. 888-891.

ξύ τους αλλά και με την κεντρική διοίκηση και, τέλος, συναγωγές εγγράφων που αφορούσαν τις δύο πόλεις του Αμβρακικού¹². Ειδικότερα, η σειρά *Dispacci dei provveditori da Terra e da Mar ed altre cariche* είναι πλουσιότερη σε πληροφορίες, καθώς οι γενικοί προβλεπτές θαλάσσης για να τεκμηριώσουν τα λεγόμενά τους στις επιστολές τους επισύναπταν ποικίλα κείμενα, που μπορεί να προέρχονταν από άλλους βενετούς αξιωματούχους, από οθωμανούς αξιωματούχους, από τον βενετό βάιλο που έδρευε στην Κωνσταντινούπολη, από εκπροσώπους αστικών ή άλλων συσσωματώσεων, από πρόξενους, από ιδιώτες. Η έρευνα αυτής της σειράς απέδωσε την έγγραφη άποψη του γενικού προβλεπτή θαλάσσης Antonio Lorendan επί της αίτησης των κατοίκων της Πρέβεζας στον δόγη το 1740, προκειμένου να λάβουν την άδεια για τη συγκρότηση κοινότητας, και τον καταστατικό χάρτη της νεοσύστατης κοινότητας¹³. Τα στοιχεία αυτά ήταν μερικώς γνωστά από άρθρο του Κ. Δ. Μέρτζιου¹⁴, ο οποίος είχε δημοσιεύσει τα σχετικά έγγραφα μεταφρασμένα στα ελληνικά και αποσπασματικά. Εξάλλου, τα ονόματα των οικογενειών που μετείχαν της Κοινότητας αντλήθηκαν από το άρθρο της Ρόδης Σταμούλη με θέμα τις οικογένειες της Πρέβεζας το 1741¹⁵, καθώς κείμενο ανάλογου περιεχομένου δεν εντοπίστηκε στο Αρχείο της Βενετίας.

Όσον αφορά στην κοινότητα της Βόνιτσας, στην ίδια σειρά της αλληλογραφίας των γενικών προβλεπτών θαλάσσης εντοπίστηκε ο καταστατικός χάρτης του Συμβουλίου των πολιτών του κάστρου και της υπαίθρου της Βόνιτσας¹⁶. Από την άλλη, η αίτηση για τη συγκρότηση της Κοινότητας που υπέβαλαν στις βενετικές αρχές οι κάτοικοι της πόλης το 1776, ακολουθώ-

12. Archivio di Stato di Venezia (στο εξής: A.S.V.), Dispacci dei Provveditori da Terra e da Mar ed altre cariche (στο εξής: PTM), filze 867-868, 877, 983-984, 985, 987, 989, 1030.

13. Η αίτηση των κατοίκων της Πρέβεζας, η οποία παρουσιάστηκε στο Collegio στις 23 Αυγούστου 1740, εντοπίστηκε στην αρχαική σειρά του Κρατικού Αρχείου της Βενετίας *Senato Mar*, filza 992, συνημμένο αρ. 2 σε απόφαση των Pregadi με ημερομηνία 21 Δεκεμβρίου 1740, βλ. παρακάτω, σημ. 52. Το ίδιο κείμενο εντοπίστηκε, επίσης, στη σειρά *Collegio, Risposte di fuori*, φάκ. 487 - πρβλ. Γ. ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, Αιτήματα και πραγματικότητες των Ελλήνων της βενετοκρατίας, τχ. 3 (1714-1796), Ιωάννινα 1992, αρ. 154 σ. 29.

14. Κ. Δ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Ηπειρωτικά σταχυολογήματα - Τα προνόμια της Πρεβέζης υπό την ενετοκρατίαν, *Ηπειρωτική Εστία* 123 (1962) 521-527.

15. ΡΟΔΗ-ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΣΤΑΜΟΥΛΗ, Οι οικογένειες της Κοινότητας της Πρέβεζας (1741), *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* 1 (1984) 403-416. Σύμφωνα με την έρευνα της Σταμούλη, τα ονόματα των οικογενειών που είχαν το δικαίωμα να μετάσχουν του Συμβουλίου της Κοινότητας περιέχονται σε αντίγραφο του Καταστατικού της Κοινότητας της Πρέβεζας (Decreto dell'intimazion dela Comunità di Prevesa), το οποίο βρέθηκε στο Αρχείο της Ιεράς Μητροπόλεως Νικοπόλεως και Πρεβέζης.

16. A.S.V., PTM, filza 1032, συνημμένο αρ. 4 στην επιστολή αρ. 130.

ντας το παράδειγμα της Πρέβεζας, βρέθηκε στην αρχειακή σειρά *Collegio, Suppliche di fuori*, b. 521, όπου βρίσκονται συγκεντρωμένες όλες οι αιτήσεις που κατά καιρούς απηύθυναν στα όργανα της κεντρικής βενετικής διοίκησης οι υποτελείς του βενετικού κράτους, που κατοικούσαν εκτός της πόλεως των τεναγών¹⁷.

Σημαντική για την έρευνα υπήρξε η αρχειακή σειρά *Collezione Amedeo Svajer*, η οποία μόλις πρόσφατα προσφέρθηκε στους μελετητές για έρευνα και περιλαμβάνει την αλληλογραφία του τακτικού προβλεπτή της Πρέβεζας Zuanne Tron με τον έκτακτο προβλεπτή της Λευκάδας Pompeo Rota (1737-1739), την αλληλογραφία των προβλεπτών της Βόνιτσας με τον P. Rota (1738-1739), την αλληλογραφία του γενικού προβλεπτή θαλάσσης Zorzi Grimani με τον έκτακτο προβλεπτή Λευκάδας (1737-1739) και την αλληλογραφία οθωμανών αξιωματούχων της Ηπείρου και της Αιτωλοακαρνανίας με τον P. Rota¹⁸. Σε αυτό το υλικό εντοπίστηκαν στοιχεία για τις δύο απογραφές, που διενεργήθηκαν από τους Βενετούς στην Πρέβεζα το 1737¹⁹ και 1738²⁰, τα οποία και διασταυρώθηκαν με τα όσα είχε δημοσιεύσει παλαιότερα η Ελένη Γιαννακοπούλου²¹ σχετικά με τις απογραφές, χρησιμοποιώντας υλικό από το αρχείο της Κέρκυρας.

17. Δικαίωμα να απευθύνουν αιτήματα (suppliche) στη βενετική διοίκηση είχαν όχι μόνο ομάδες ανθρώπων και συσσωματώσεις, αλλά και μεμονωμένα άτομα. Ο ενδιαφερόμενος συνέτασσε εγγράφως το αίτημά του, το οποίο προωθούνταν προς εξέταση στο Collegio. Τα μέλη του εξέταζαν τη βασιμότητα του αιτήματος και γνωμοδοτούσαν επ' αυτού. Για αιτήματα μεμονωμένων κατοίκων της Πάργας, της Πρέβεζας και της Βόνιτσας, βλ. Γ. ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Αιτήματα και πραγματικότητες των Ελλήνων της βενετοκρατίας 1554-1600*, Ιωάννινα 1985, αρ. 400 σ. 98-99 και αρ. 419 σ. 103 (αιτήματα Παργινών)· Ο ΙΔΙΟΣ, *Αιτήματα και πραγματικότητες των Ελλήνων της βενετοκρατίας*, τχ. 2 (1667-1714), Ιωάννινα 1988, αρ. 8 σ. 2-3 και αρ. 115 σ. 23 (αιτήματα Παργινών), αρ. 120 σ. 20 και αρ. 176 σ. 33 (αιτήματα Πρεβεζάνων)· Ο ΙΔΙΟΣ, *Αιτήματα*, ό.π., τχ. 3, αρ. 247 σ. 52 και αρ. 325 σ. 69 (αιτήματα κατοίκων της Βόνιτσας), αρ. 372 σ. 79 (αίτημα Πρεβεζάνων). Στην περίπτωση της Πρέβεζας και της Βόνιτσας, των οποίων δεν έχει εντοπισθεί μέχρι σήμερα καμία πρεσβεία για την κοινοποίηση στην κεντρική βενετική διοίκηση ενός συλλογικού αιτήματος, αυτού της οργάνωσης των κατοίκων της περιοχής σε κοινότητα, επιλέχθηκε η αποστολή γραπτού αιτήματος στο Collegio το 1740 και το 1776 αντίστοιχα· ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Αιτήματα*, ό.π., τχ. 3, αρ. 154 σ. 29 (Πρέβεζα) και αρ. 383 σ. 81-82 (Βόνιτσα). Τον 18ο αιώνα και η Κοινότητα της Πάργας επέλεξε να υποβάλλει τα αιτήματά της γραπτώς παρά να αποστείλει μία πολυδάπανη πρεσβεία στη Βενετία, πρβλ. ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Αιτήματα*, ό.π., τχ. 3, αρ. 152 σ. 28-29 (16 Οκτωβρίου 1740) και αρ. 156 σ. 29 (7 Ιουλίου 1740).

18. A.S.V., Collezione Amedeo Svajer, filze 39, 40, 41, 42, 46, 47, 48.

19. A.S.V., ό.π., filza 39, έγγραφο με ημερομηνία 29 Ιουνίου 1737 π.ημ.

20. A.S.V., ό.π., filza 47, έγγραφο με ημερομηνία 10 Οκτωβρίου 1738.

21. ΕΛΕΝΗ ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Βενετική απογραφή της Πρέβεζας (1737-1740)*. Νέα στοιχεία από

Η μελέτη των καταστίχων και των δεσμών εγγράφων της σειράς *Senato Mar* (reg. 206, reg. 238 και filze 990, 992, 1040) αλλά και των καταστίχων αρ. 185 και 155 των σειρών *Senato Rettori* και *Collegio Notatorio* αντίστοιχα, όπου επίσης καταγράφονταν οι αποφάσεις που λάμβανε η Σύγκλητος, για να τις προωθήσει στη συνέχεια στους κατά τόπους αξιωματούχους, μας οδήγησε στην ανεύρεση του διατάγματος με το οποίο οργανώθηκε η Κοινότητα της Πρέβεζας²², ενώ η έρευνα για το ανάλογο διάταγμα που αφορούσε στη Βόνιτσα απέβη άκαρπη, καθώς δεν κατέστη δυνατό να εντοπισθεί.

Επιπλέον, η μελέτη των δύο συναγωγών εγγράφων που αφορούν στα κάστρα της Πρέβεζας και της Βόνιτσας²³ δεν απέδωσε στοιχεία για θέματα κοινοτικής οργάνωσης των δύο τόπων, καθώς τα έγγραφα αφορούσαν στον διορισμό αξιωματούχων στις δύο πόλεις.

Τέλος, κρίθηκε σκόπιμο, προκειμένου να σχηματισθεί μία εικόνα για τα πληθυσμιακά μεγέθη των τριών υπό εξέταση πόλεων της δυτικής Ελλάδας, τουλάχιστον για το β' μισό του 18ου αιώνα, να μεταγραφούν από τα βιβλία απογραφών του βενετικού κράτους τα φύλλα που αφορούν στην Πάργα, στην Πρέβεζα και στη Βόνιτσα²⁴.

Η αρχειακή έρευνα πλαισιώθηκε από βιβλιογραφική ενημέρωση στη Βιβλιοθήκη του Ελληνικού Ινστιτούτου Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών της Βενετίας, στη Μαρκιανή Βιβλιοθήκη, καθώς και στη Βιβλιοθήκη του Μουσείου Correr.

το Ιστορικό Αρχείο Κέρκυρας, στο: *Αφιέρωμα στον Αλέξανδρο Ι. Δεσποτόπουλο. Ανάλεκτα νεότερης ελληνικής ιστορίας*, Αθήνα 1995, σ. 13-51.

22. A.S.V., Senato Mar, reg. 206, φ. 193v (v.a.), απόφαση με ημερομηνία 31 Δεκεμβρίου 1740, και A.S.V., Senato Mar, filza 992, έγγραφο με ημερομηνία 21 Δεκεμβρίου 1740 και δύο συνημμένα με ημερομηνία 3 Οκτωβρίου 1740 (επιστολή του γενικού προβλεπτή θαλάσσης Antonio Lorendan προς τον δόγη, όπου ο πρώτος γνωμοδοτεί υπέρ της συγκρότησης κοινοτικού σώματος στην Πρέβεζα) και 23 Αυγούστου 1740 (αίτηση που απευθύνουν προς τον δόγη οι κάτοικοι του κάστρου της Πρέβεζας προκειμένου να οργανωθούν και αυτοί σε κοινότητα, ακολουθώντας το παράδειγμα της Λευκάδας).
23. A.S.V., Compilazione delle leggi, b. 311 και 377· στην πρώτη θήκη υπάρχει ένα έγγραφο που αφορά στον διορισμό βενετού αξιωματούχου στην Πρέβεζα και στη δεύτερη ένα, επίσης, έγγραφο για τον διορισμό βενετού αξιωματούχου στη Βόνιτσα. Για την αρχειακή σειρά *Compilazione delle leggi*, βλ. ΤΙΕΡΟΛΟ, Archivio, ό.π., σ. 924-925.
24. Biblioteca Nazionale Marciana, Anagrafi di tutto lo stato della Serenissima Repubblica di Venezia comandata dell'eccellentissimo Senato coi sui decreti ed eseguita dal magistrato eccellentissimo dei signori deputati ed aggiunti sopra la provision del danaro, Stampata nella ducal stamperia di Venezia per il figliuoli del quondam Z. Antonio Pinelli, vol. 1-5. Ο πρώτος τόμος εκδόθηκε στη Βενετία το 1768.

II. Οι αστικές συσσωματώσεις

Με την έλευση των Βενετών στην ελληνική χερσόνησο ένα διοικητικό μόρφωμα του δυτικοευρωπαϊκού χώρου, ο θεσμός της αστικής κοινότητας, μεταφυτευθήκε στις κατακτημένες περιοχές προσαρμοζόμενος στις τοπικές πραγματικότητες²⁵.

Με τον όρο «αστική κοινότητα»²⁶ (comunità, consiglio della comunità) στον βενετοκρατούμενο ελλαδικό χώρο περιγράφεται το θεσμικά αναγνωρισμένο από τη βενετική διοίκηση συλλογικό όργανο, με έδρα την πόλη²⁷, στο οποίο είχαν δικαίωμα να συμμετέχουν τα άρρενα μέλη των κατά τόπους επιφανέστερων κοινωνικά και οικονομικά οικογενειών, που πληρούσαν τα αστικά κριτήρια και συνακολούθως αποκτούσαν προνομαϊκή θέση στην τοπική πολιτική ζωή. Στις τρεις υπό εξέταση περιοχές οι οικογένειες που μετείχαν του Συμβουλίου καθορίστηκαν ευθύς εξ αρχής και στο πέρασμα του χρόνου ελάχιστες νέες εντάχθηκαν στα κοινοτικά σώματα, κυρίως σε

25. Για την οργάνωση των κατοίκων και τον θεσμό των αστικών κοινοτήτων στον βενετοκρατούμενο ιόνιο χώρο, βλ. G. ROJAGO, *Le leggi municipali delle Isole Ionie dall'anno 1386 fino alla caduta della Repubblica Veneta*, τ. 1-3, Corfù 1848· Ε. ΛΟΥΝΤΖΗΣ, *Η βενετοκρατία στα Εφτάνησα*, Αθήνα 1969 (ανατύπωση)· ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, *Συλλογικότητες και πόλη. Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων στα Ιόνια νησιά κατά την περίοδο της βενετικής κυριαρχίας*, στο: *Πρακτικά Ζ' Πανιωνίου Συνεδρίου, Λευκάδα, 26-30 Μαΐου 2002*, Αθήνα 2004, σ. 445-455. Γενικότερα για τον θεσμό στον βενετοκρατούμενο ελλαδικό χώρο, βλ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων στον ελληνικό χώρο κατά την περίοδο της βενετοκρατίας (13ος-18ος αι.)*. Μια συνθετική προσέγγιση, Βενετία 2004.

26. ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, *Ο θεσμός*, ό.π., σ. 41.

27. Η ιστορία των αστικών κέντρων βρίσκεται στο επίκεντρο μεγάλης επιστημονικής συζήτησης. Εδώ, με τον όρο «πόλη» νοείται το κέντρο της ευρύτερης διοικητικής περιφέρειας, το οποίο αποτελούσε την πρωτεύουσά της, ήταν τειχισμένο, στους κόλπους του λειτουργούσε κοινοτικό όργανο αστικού τύπου, φιλοξενούσε τις Αρχές και είχαν τις κατοικίες τους τα περισσότερα μέλη του Συμβουλίου. Τα δημογραφικά μεγέθη των τριών υπό εξέταση αστικών κέντρων, που είχαν δημιουργηθεί κατά τη βυζαντινή περίοδο (Πάργα) ή την οθωμανική (Πρέβεζα, Βόνιτσα), κυμαίνονταν και τα χαρακτηριστικά τους δεν ήταν ενιαία. Για την ιστορία των πόλεων στην Ευρώπη και στα Βαλκάνια, από την πλουσιότετη βιβλιογραφία, βλ. ενδεικτικά: *Νεοελληνική πόλη. Οθωμανικές κληρονομίες και ελληνικό κράτος*, *Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου Ιστορίας, Αθήνα 26-28 Σεπτεμβρίου 1984, Ερμούπολη 29-30 Σεπτεμβρίου 1984*, τ. 1-2, Αθήνα 1985· Ν. ΤΟΝΤΟΡΟΦ, *Η βαλκανική πόλη 15ος-19ος αιώνας, Κοινωνικο-οικονομική και δημογραφική ανάπτυξη*, μτφρ. ΕΦΗ ΑΒΑΕΛΑ - ΓΕΩΡΓΙΑ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, τ. 1-2, Αθήνα 1986· Ν. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ, *Το τοπίο και ο φόβος της πόλης: επεμβάσεις και σχεδιασμός στην Κέρκυρα τις αρχές του ΙΣΤ' αιώνα*, *Τα Ιστορικά* 7 / 12-13 (1990) 93-112· Ο ΙΔΙΟΣ, *Αντί του έθνους η πόλη: Η Ιστορία πριν από τα Φώτα*, *Ο Ερασιστής* 21 (1997) [= *Μνήμη Λεάνδρου Βρανούση*] 19-30· Μ. BERENGO, *L'Europa delle città. Il volto della società urbana europea tra Medioevo ed Età moderna*, Torino 1999· Α. ΠΙΠΕΝ, *Οι πόλεις του Μεσαίωνα*, μτφρ. Π. ΜΟΥΤΟΥΛΑΣ, Αθήνα 2003.

αντικατάσταση οικογενειών από τις αρχικές, οι οποίες είχαν εκλείψει. Για τον λόγο αυτόν οι τρεις εξεταζόμενες συσσωματώσεις μπορεί να χαρακτηρισθούν ως κλειστές αστικές κοινότητες πολιτών²⁸. Το Συμβούλιο της Κοινότητας ή των πολιτών συγκροτούνταν από τους ελάχιστους εκλεκτούς, αντιπροσώπευε όμως όλο τον εγχώριο πληθυσμό έναντι των βενετικών αρχών και συνεπικουρούσε τους ανώτερους βενετούς αξιωματούχους στην άσκηση της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Η πρώτη αστική συσσωμάτωση που μελετάμε συγκροτήθηκε στις αρχές του 15ου αιώνα στην Πάργα και συνιστά τη δεύτερη αστική κοινότητα που οργανώθηκε στον χώρο του βενετοκρατούμενου Ιονίου πελάγους, μετά από αυτήν της Κέρκυρας²⁹. Το κάστρο της Πάργας, στις ακτές της Ηπείρου, τελούσε υπό την εξουσία του Αλβανού Γκίνη Μπούα Σπάτα και γινόταν συχνά στόχος των επιθέσεων των Αλβανών και των Οθωμανών που κατοικούσαν στα γειτονικά χωριά. Την άνοιξη του 1401 αντιπροσωπεία επιφανών πολιτών του κάστρου, με επικεφαλής τους Ιωάννη Αντίοχο, Δημήτρη Βερβιτζιώτη, Ιωάννη Κουμάνο και τον πρωτοπαπά Ιωάννη Βασιλά, μετέβη στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα και ζήτησε την ένταξη της Πάργας στο βενετικό κράτος, ορκιζόμενη αιώνια πίστη και υπακοή στον δόγη³⁰.

Η Βενετία σεβάσθηκε τις τοπικές παραδόσεις και τους πατροπαράδοτους κοινωνικούς-διοικητικούς θεσμούς, ενώ παράλληλα εναγκαλίσθηκε τις οικογένειες που κυριαρχούσαν στην περιοχή. Η ομαλή προσάρτηση της Πάργας, η οποία αποτέλεσε το «μάτι και το αυτί» της Βενετίας δίπλα στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας³¹, είχε ως αποτέλεσμα την παροχή στους κατοίκους ατομικών και συλλογικών προνομίων. Κατά τα πρότυπα των βενετικών κτήσεων στην Ανατολή, τους δόθηκε το δικαίωμα να συγκροτήσουν κοινοτικό σώμα, το «συμβούλιο των cittadini της Πάργας», το οποίο θα αποτελού-

28. Για την τυπολογία των αστικών κοινοτήτων στον βενετοκρατούμενο ελλαδικό χώρο, βλ. ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, Ο θεσμός, ό.π., σ. 41-50.

29. Για την οργάνωση των κατοίκων του κάστρου της Πάργας, βλ. ενδεικτικά SALVATOR, Parga, ό.π., σε διάφορα σημεία· ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, Συμβολή στην ιστορία της Πάργας κατά την περίοδο της βενετοκρατίας, στο: *Η επανάσταση του 1821. Μελέτες στη μνήμη της Δέσποινας Θεμελή-Κατηφόρη*, Αθήνα 1994, σ. 203-222, όπου και σχετική βιβλιογραφία· Η ΛΑΙΑ, Ο θεσμός, ό.π., σ. 334-336.

30. SALVATOR, Parga, ό.π., σ. 125.

31. Χρ. ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ, *Ίστορία του Σουλίου και Πάργας περιέχουσα την χρονολογίαν αὐτῶν, τὰς πρὸς τοὺς Ὀθωμανοὺς μάχας, κυρίως δὲ τὰς πρὸς τὸν Ἄλῃ Πασᾶ Σατράπην τῆς Ἡπείρου, συγγραφεῖσα παρὰ Χριστοφῶρου Περραιβοῦ διηρημένη εἰς τόμους δύο*, τ. 2, Αθήνα 1990 (ανατύπωση), σ. 12: «Parga sarà sempre l'occhio e l'orechio di Corfù, percioche dobbiamo tenerla con tutte le force».

νταν από τους εύπορους και ευυπόληπτους πολίτες της. Καθώς ο καταστατικός χάρτης της Κοινότητας δεν έχει εντοπισθεί ως σήμερα, η ανασυγκρότηση του κοινοτικού σώματος και των λειτουργιών του θα γίνει από τη σύνθεση πληροφοριών προερχόμενων από πολυάριθμα μεταγενέστερα έγγραφα, μεταξύ των οποίων κυρίαρχη θέση κατέχουν τρία: α) το διάταγμα που εξέδωσε τον Αύγουστο του 1606 ο γενικός προβλεπτής των τριών νήσων Filippo Pasqualigo³², β) το γραπτό αίτημα που επέδωσαν στο Collegio στις 7 Ιουλίου 1740 οι απεσταλμένοι της Πάργας, επιζητώντας επικύρωση των προνομίων, που τους είχαν παραχωρηθεί, και άσκηση χρηστής διοίκησης από τον εκάστοτε διοικητή της πόλης³³ και γ) η απόφαση που εξέδωσε ο προβλεπτής και καπιτάνος της Κέρκυρας στις 20 Δεκεμβρίου 1762 και αφορούσε στον διοικητή και στην οργάνωση του Συμβουλίου των πολιτών της ηπειρωτικής πόλης³⁴. Στα κείμενα αυτά περιγράφεται με σαφήνεια ο τρόπος εκλογής του διοικητή της Πάργας, αναφέρονται τα αξιώματα που απονέμονταν από το Συμβούλιο και επικυρώνονται τα προνόμια, με τα οποία κατά καιρούς είχε ανταμείψει η Βενετία τους Παργηγούς για υπηρεσίες που της είχαν προσφέρει.

Κατά το πρώτο μισό του 15ου αιώνα ο διοικητής της Πάργας ήταν βενετός ευγενής με τριετή θητεία³⁵. Από το 1455, όμως, η βενετική Διοίκηση της Κέρκυρας (Reggimento) εξέλεγε κάθε χρόνο τον διοικητή και καπιτάνο της Πάργας (governatore e capitano), ο οποίος προερχόταν από το σώμα της Κοινότητας της Κέρκυρας³⁶. Ο αξιωματούχος είχε διοικητικές, στρατιωτικές, αστυνομικές και δικαστικές αρμοδιότητες, θα έπρεπε δε να είναι ακέραιος χαρακτήρας, αφοσιωμένος στα διοικητικά του καθήκοντα και να μεριμνά για τις ανάγκες των πολιτών³⁷.

32. SALVATOR, Parga, ό.π., σ. 241-244.

33. SALVATOR, Parga, ό.π., σ. 310-314.

34. SALVATOR, Parga, ό.π., σ. 348-351.

35. ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, Συμβολή, ό.π., σ. 212· Λ. ΣΑΛΒΑΤΩΡ, Πάργα, Αθήνα 1997, σ. 233.

36. Η Βενετία απένειμε στους Κερκυραίους το προνόμιο να εκλέγουν από το σώμα της Κοινότητάς τους τον διοικητή της Πάργας ως ένδειξη ευγνωμοσύνης για τις στρατιωτικές υπηρεσίες που της είχαν προσφέρει οι νησιώτες το α΄ μισό του 15ου αιώνα. Για τον τρόπο εκλογής του διοικητή της Πάργας βλ. παραδειγματικά τη διαδικασία εκλογής του Στέλιου Χαλικιόπουλου το 1735, SALVATOR, Parga, ό.π., σ. 299-300.

37. Για τις αρμοδιότητες του διοικητή της Πάργας, βλ. SALVATOR, Parga, ό.π., σ. 164-165 (η εντολή –*commissione*– του βενετού βαΐλου της Κέρκυρας και του προβλεπτή και καπιτάνου του νησιού προς τον διοικητή της Πάργας το 1581), σ. 176-177 (εντολή προς τον διοικητή της Πάργας το 1613), σ. 134-135 (μέσα 17ου αιώνα), σ. 340-344 (μέσα 18ου αιώνα). Για τον όρο *commissione* βλ. ΧΡΥΣΑ Α. ΜΑΛΤΕΖΟΥ (εκδ.), «Ire debeas in rettoem Caneae». Η εντολή του δόγη της Βενετίας προς τον γέκορα Χανίων 1589, Βενετία 2002, κυρίως σ. 13-14.

Καθώς η τοπική κοινωνία της Πάργας ήταν οργανωμένη σε φάρες –οικογενειακά δίκτυα αποτελούμενα από διευρυμένες οικογένειες³⁸–, το κοινοτικό σώμα, που αριθμούσε 450 μέλη, απαρτίσθη από τους άρρενες των φαρών της περιοχής³⁹. Τα ονόματα των πρώτων μελών της Κοινότητας παραμένουν άγνωστα και ζήτημα προς διερεύνηση αποτελεί το εάν δικαίωμα να συμμετέχουν σε αυτήν είχαν όλες οι φάρες, καθώς κριτήρια για την ένταξη στη συσσωμάτωση συνιστούσαν η εντοπιότητα και η οικονομική επιφάνεια. Από την έρευνα όμως διαπιστώθηκε ότι από τον 15ο ως τον 18ο αιώνα στα κοινοτικά πράγματα μετέχουν 17 φάρες, σχεδόν πάντοτε οι ίδιες⁴⁰. Επομένως, η συσσωμάτωση δεν έλαβε ποτέ αριστοκρατικό χαρακτήρα, καθώς στην Πάργα δεν παρουσιάσθηκε το φαινόμενο της *segrata*, του κλεισίματος δηλαδή του Συμβουλίου και της μείωσης του αριθμού των ατόμων, τα οποία μπορούσαν να συμμετάσχουν στο Συμβούλιο αυτό, φαινόμενο το οποίο καταγράφηκε σε όλα τα νησιά του Ιονίου στη διάρκεια του 17ου αιώνα.

Όπως προαναφέρθηκε, η βιβλιογραφία μέχρι σήμερα τοποθετούσε στο έτος 1625 την αναδιοργάνωση του Συμβουλίου από τον προβλεπτή και καπι-

-
38. Για τη δομή των οικογενειών στην Ευρώπη και ειδικότερα στη βαλκανική χερσόνησο, από την πλούσια βιβλιογραφία, βλ. ενδεικτικά J. HALPERN – C. ANDERSON, *The Zadruga – A Century of Change*, *Antropologica* 12 (1970) 83-97· J. HALPERN – B. HALPERN, *A Serbian Village in Historical Perspective*, New York 1972 (για το οικογενειακό μόρφωμα της *zadruga*)· *Household and Family in Past Time*, P. LASLETT – R. WALL (εκδ.), Cambridge 1972· *Communal families in the Balkans: The zadruga. Essays by Philip E. Mosely and essays in His Honor*, R. F. BYRNES (εκδ.), London 1976· ΡΩΞΑΝΗ ΚΑΥΤΑΝΤΖΟΓΛΟΥ, Η ιστορία της οικογένειας στην Ελλάδα. Μερικά προβλήματα μεθόδου, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 69 (1988) 225-242· P. LASLETT, Οικογένεια και νοικοκυριό. Ιστορικές προσεγγίσεις, στο: *Οικογένειες του παρελθόντος. Μορφές οικιακής οργάνωσης στην Ευρώπη και στα Βαλκάνια*, ΡΩΞΑΝΗ ΚΑΥΤΑΝΤΖΟΓΛΟΥ (επιμ.), Αθήνα 1996, σ. 35-71· ΡΩΞΑΝΗ ΚΑΥΤΑΝΤΖΟΓΛΟΥ, *Συγγένεια και οργάνωση του οικιακού χώρου*, Συρράκο 1898-1930, Αθήνα 1997.
39. Για τον αριθμό των μελών του κοινοτικού σώματος της Πάργας δεν έχει εντοπισθεί μέχρι σήμερα καμία αρχαιακή μαρτυρία. Τη μόνη πληροφόρηση που έχουμε την οφείλουμε στον *Salvator*, ο οποίος όμως δίνει μόνον τον αριθμό των μελών, χωρίς να προσδιορίζει ποιά χρονική περίοδο αφορά, βλ. ΣΑΛΒΑΤΩΡ, Πάργα, ό.π., σ. 234.
40. Οι 17 φάρες ήταν οι ακόλουθες: Δεο(σ)ύλα, Βασιλά, Πετσάλη ή Πετζάλη, Δημουλίτσα, Στανίλα, Ζούλα, Μανιάκη, Μαυρογιάννη, Βεργή, Ιδρωμένου, Ζούπα, Παπίρη, Λούμπη, Βερβιτωπτή ή Βερβιτζιώτη, Βρανά, Καρακλή και Κακούλη· πρβλ. Π. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ, Χρονογραφία της Ήπειρου των τε όμορων έλληνικων και ύλλυριζων χωρών διατρέχουσα κατά σειρών τὰ ἐν αὐταῖς συμβάντα ἀπὸ τοῦ σωτηρίου ἔτους μέχρι τοῦ 1854, τ. 2, Ἀθήνα 1856, σ. 206 και ΣΑΛΒΑΤΩΡ, Πάργα, ό.π., σ. 233-234. Ὅσον αφορά στους κατοίκους της Πάργας ο αριθμός τους κυμαίνεται από 604 το 1583 ως περίπου 5.000 τον 18ο αιώνα, πρβλ. ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, Συμβολή, ό.π., σ. 215.

τάνο της Κέρκυρας Paolo Caotorta⁴¹. Η έρευνα στο Κρατικό Αρχείο της Βενετίας, όμως, απέδειξε ότι ο Caotorta δεν προχώρησε σε καμία αναδιάρθρωση. Από τη μελέτη της αλληλογραφίας του με την κεντρική βενετική διοίκηση, αλλά και από την επίσημη έκθεση που συνέταξε το 1626, μετά το πέρας της θητείας του, προκύπτει ότι επισκεπτόμενος την ηπειρωτική πόλη διαπίστωσε κακοδιαχείριση και ατασθαλίες σε όλα τα επίπεδα της διοίκησης, ακόμα και στις εκλογές αξιωματούχων από την Κοινότητα, και για τον λόγο αυτόν επέβαλε αυστηρές ποινές σε περίπτωση που οι αξιωματούχοι δεν θα συμμορφώνονταν με τις αποφάσεις της βενετικής διοίκησης. Το δεύτερο ζήτημα για το οποίο μερίμνησε αναφορικά με την Πάργα ήταν η αποκατάσταση των μεγάλων ζημιών που είχε υποστεί το κάστρο από τις επιθέσεις των Οθωμανών⁴².

Η Κοινότητα λειτουργούσε ως μηχανισμός ανάδειξης 32 αξιωμάτων τοπικής εμβέλειας με ενιαύσια θητεία⁴³, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται τα ακόλουθα: επικεφαλής του κοινοτικού σώματος ήταν δύο σύνδικοι (sindici), οι οποίοι όφειλαν να γνωρίζουν ανάγνωση και γραφή και συνέδραμαν τον διοικητή στη λήψη των αποφάσεων. Οι γραμματείς (cancellieri) –έμμισθο αξίωμα– φρόντιζαν για την τήρηση καταστίχων, όπου καταγράφονταν τα ονόματα των οικογενειών, οι οποίες μπορούσαν να μετέχουν του κοινοτικού συμβουλίου, ακολουθώντας τα πρότυπα του Libro d'Orò, αλλά και φρόντιζαν για τη συλλογή και την προώθηση των καταγγελιών των πολιτών. Στο έργο τους συνεπικουρούνταν από κατώτερους γραμματείς. Οι δύο δημόσιοι ζυγιστές (giustizieri), οι οποίοι απαγορευόταν να ασχολούνται με το εμπόριο ενόσω κατείχαν το αξίωμα, έλεγχαν την ποιότητα και τις τιμές των εμπορευμάτων που διακινούνταν στην Πάργα. Οι επικεφαλής του Υγειονομείου (Provveditori alla Sanità) φρόντιζαν για την καθαριότητα

41. BACCHION, Corfù, ό.π., σ. 131.

42. Σε επιστολή που απέστειλε στη Βενετία, μετά την επίσκεψή του στην Πάργα, ο P. Caotorta αναφέρει: ... *Poi giorni passati mi trasferì personalmente à visitare la fortezza della Parga, che per verità ne teneva molto bisogno. Son stato ricevuto da quei popoli con altissime benedizioni per la restaurazione fatta di quelle muraglie, che certo era necessarissima, et hora è ridotta in stato molto conveniente, et sicuro. ... Ho assediato molte civili discordie, che vivevano fra quei primati di qualche pregiudicio al pubblico servitio, fatto ridur Consiglio alla mia presenza e crear li suoi Magistrati, che per quattro anni non si era effettuato con tormento inesplicabile di tutto il populo, condotto da doi o tre grandi, astretto molti debitori di questa Camera al pagamento per buona summa di denaro il tutto senza strepito, e con universale sodisfattione* (A.S.V., Senato Secreta, Dispacci rettori – Corfù, filza 14, επιστολή με ημερομηνία 2 Αυγούστου 1625).

43. SALVATOR, Parga, ό.π., passim.

αλλά κυρίως για την καταπολέμηση των λοιμωδών νόσων που μεταδίδονταν στην περιοχή είτε από την οθωμανική ενδοχώρα είτε από τη θάλασσα, με τα καράβια που έφθαναν στο λιμάνι. Επιπλέον, η Κοινότητα εξέλεγε τέσσερις δικαστές, οι οποίοι υπό την εποπτεία του διοικητή της πόλης και βασιζόμενοι τόσο στη βενετική νομοθεσία όσο και στο τοπικό εθιμικό δίκαιο δικάζαν αστικές και ποινικές υποθέσεις. Οι καταδικασμένοι είχαν το δικαίωμα να ασκήσουν έφεση επί αυτών των αποφάσεων και να ζητήσουν να δικασθούν σε δικαστήριο της Κέρκυρας ή σε ανώτατο δικαστήριο της Βενετίας.

Κατά τη διάρκεια της εκλογής των αξιωματούχων οι υποψήφιοι μαζί με τους συγγενείς τους ήταν υποχρεωμένοι να εγκαταλείψουν τον χώρο όπου συνεδρίαζε το Συμβούλιο, προκειμένου η εκλογή να γίνει ελεύθερα και χωρίς την άσκηση πιέσεων. Από την άλλη, στους εκλεγμένους αξιωματούχους και στους στενούς συγγενείς τους απαγορευόταν σε όλη την περίοδο της θητείας τους να ασχολούνται με το εμπόριο, έτσι ώστε να αφιερώνονται αποκλειστικά στο έργο τους και να ασκούν με αμεροληψία τα καθήκοντά τους. Η απαγόρευση αφορούσε και στον ίδιο τον διοικητή της Πάργας αλλά και σε όλα τα μέλη της βενετικής φρουράς, η οποία έδρευε στην περιοχή. Οι τελευταίοι είχαν το δικαίωμα να αγοράζουν από τους εγχωριούς μόνον ό,τι ήταν απολύτως απαραίτητο για τη διαβίωσή τους. Όσον αφορά στον διοικητή, απαγορευόταν να ασχολείται με το εμπόριο ή τη ναύλωση πλοίων προς όφελός του ή προς όφελος τρίτων, με ποινή την άμεση αφαίρεση του αξιώματός του και τη δήμευση των πλοίων αλλά και των εμπορευμάτων⁴⁴.

Το Συμβούλιο των πολιτών, τέλος, διατηρούσε το δικαίωμα της αποστολής πρεσβειών στη Βενετία, προκειμένου να ζητήσει τη βοήθειά της ή να επιδιώξει την απόκτηση προνομίων, ατομικών ή συλλογικών⁴⁵. Η έρευνα έδειξε ότι οι πρεσβείες, στην πλειονότητά τους, είχαν ως κύρια αιτήματα την επικύρωση των ήδη παραχωρηθέντων προνομίων και, κυρίως, την αποστολή ανθρώπων με ακέραιο χαρακτήρα ως διοικητών, καθώς οι περισσότεροι Κερκυραίοι, που ανέρχονταν στο αξίωμα του διοικητή της Πάργας, αντιμετώπιζαν την αποστολή τους στην ηπειρωτική πόλη ως μοναδική ευκαιρία πλουτισμού. Στο πλαίσιο αυτό, μάταια οι Παργηνοί το α' μισό του 16ου αιώνα προσπάθησαν να πείσουν τη βενετική διοίκηση να αποστέλλεται στην

44. SALVATOR, Parga, ό.π., σ. 140-146, 239-241, 258-262.

45. SALVATOR, Parga, ό.π., σ. 125, 127-131, 135-136, 140-146, 146-147, 225-229, 158-160, 229, 231-233, 239-240, 240-241, 245-246, 246-247, 184-185, 247-248, 248-251, 252-253, 190-191, 258-262, 262-263, 268-269, 270, 270-271, 217, 273, 216, 287-288, 346-347, 302-303 και 310-312, 124-125, 125-126 (η παραπομπή των πρεσβειών γίνεται με χρονολογική σειρά): SATHAS, Documents inédits, ό.π., τ. 5, σ. 328-329, 329-330, 333-335.

πόλη τους βενετός και όχι κερκυραίος διοικητής. Τα μέλη των πρεσβειών προέρχονταν από τους συμμετέχοντες στην Κοινότητα και από τα ανώτερα στελέχη του παργινού κλήρου⁴⁶. Όπως προαναφέρθηκε, το δικαίωμα της αποστολής πρεσβειών στη Βενετία ασκήθηκε από τους Παργινούς αρκετές φορές μέχρι τον 17ο αιώνα, εποχή κατά την οποία τα μεγάλα έξοδα, πιθανότατα, που απαιτούσε μία τέτοια αποστολή, δεν τους επέτρεπαν πια να ασκούν αυτό το υπέρτατο δικαίωμα όλων των υπηκόων της βενετικής δημοκρατίας και τους υποχρέωναν να περιορίζονται στην αποστολή πρεσβειών στην Κέρκυρα.

Τα δύο επόμενα Συμβούλια πολιτών συγκροτήθηκαν τον 18ο αιώνα σε δύο πόλεις στις ακτές του Αμβρακικού κόλπου, στην Πρέβεζα και στη Βόνιτσα, και συνιστούν τις δύο τελευταίες αστικές συσσωματώσεις στον βενετοκρατούμενο ελλαδικό χώρο⁴⁷. Και οι δύο πόλεις, με την ιδιαίτερη οικονομική και στρατιωτική σπουδαιότητα, που για μακρά χρονικά διαστήματα διατέλεσαν υπό οθωμανική κυριαρχία με μικρά διαλείμματα βενετοκρατίας, μετά τον τελευταίο βενετοτουρκικό πόλεμο και τη συνθήκη του Πασάροβιτς (1718) εντάχθηκαν οριστικά στο βενετικό κράτος και ο έλεγχός τους υπήρξε ζωτικής σημασίας για την καταρρέουσα βενετική δημοκρατία⁴⁸.

Στην περιοχή της Πρέβεζας⁴⁹ μετά το 1718 εγκαταστάθηκε μεγάλος αριθμός προσφύγων από τα άλλοτε βενετικά εδάφη της Κρήτης και της Πελοποννήσου, από τα Ιόνια νησιά αλλά και από την οθωμανική ενδοχώρα.

46. Για τη διαδικασία εκλογής των μελών μίας πρεσβείας, βλ. παραδειγματικά SALVATOR, Parga, ό.π., σ. 302.

47. Για την κοινοτική αυτοδιοίκηση τον 18ο αιώνα στον ιόνιο χώρο, βλ. Δ. ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ, Προβλήματα κοινοτικής αυτοδιοίκησης και κοινωνικές αντιθέσεις στον ιόνιο χώρο (1750-1790), στο: *Ελληνισμός και Κάτω Ιταλία. Από τα Ιόνια νησιά στην Grecia Salentina*, τ. 1, Κέρκυρα 2002, σ. 9-54.

48. Για μία συνοπτική θεώρηση της ιστορίας της Πρέβεζας από το 1477 ως το 1797, βλ. Κ. ΚΟΜΗΣ, Δημογραφικές όψεις της Πρέβεζας 16ος-18ος αιώνες, Ιωάννινα 1999, σ. 15-40, όπου συγκεντρωμένη η προγενέστερη βιβλιογραφία. Για την ιστορία της Βόνιτσας, βλ. ενδεικτικά Α. LUTTRELL, Vonitza in Epirus and its lords: 1306-1377, *Rivista di Studi Bizantini e Neoellenici* 1 (1964) 131-141· Α. Π. ΑΡΧΟΝΤΙΔΗΣ, Η βενετοκρατία στη δυτική Ελλάδα (1684-1699). Συμβολή στην ιστορία της περιοχής του Αμβρακικού κόλπου και της Αιτωλοακαρνανίας, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 22-43, 53-62, 67-68, 87-124· Α. Γ. ΧΟΡΤΗΣ, Η οικονομική κατάσταση της περιοχής Βόνιτσας στα μέσα του 18ου αιώνα, στο: *Πρακτικά Α' Αρχαιολογικού και Ιστορικού Συνεδρίου Αιτωλοακαρνανίας, Αγρίνιο, 21-22-23 Οκτωβρίου 1988*, Αθήνα 1991, σ. 424-437· ΣΠ. Ν. ΑΣΩΝΙΤΗΣ, Το νότιο Ιόνιο κατά τον όψιμο Μεσαίωνα. Κομητεία Κεφαλληνίας, δουκάτο Λευκάδας, Αιτωλοακαρνανία, Αθήνα 2005, σε διάφορα σημεία.

49. Για μία συνοπτική παρουσίαση της Κοινότητας της Πρέβεζας και της οργάνωσης των κατοίκων πριν το 1740, βλ. ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, Ο θεσμός, ό.π., σ. 455-462.

Η ενδυνάμωση του πληθυσμιακού στοιχείου και οι μνήμες της κοινοτικής οργάνωσης στους τόπους καταγωγής τους, σε συνδυασμό με τις τοπικές πραγματικότητες, οδήγησε στην ανάγκη σύστασης μιας οργανωμένης αστικής κοινότητας και στην Πρέβεζα, το 1740. Μέχρι την εποχή αυτήν, η «κοινότητα» ήταν ένα ρευστό σώμα αποτελούμενο από εκείνους που διέθεταν μεγάλη έγγειο ιδιοκτησία ή στρατιωτική ισχύ. Του σώματος προΐσταντο οι πρώτοι και οι γέροντες (*primati* και *vecchiardi*), κατά το πρότυπο των οθωμανικών κοινοτήτων. Ανώτερος διοικητής της Πρέβεζας τοποθετήθηκε βενετός αξιωματούχος, ο οποίος έφερε τον τίτλο του προβλεπτή (*pronveditore*), είχε διοικητικές, δικαστικές και στρατιωτικές αρμοδιότητες, ενώ αναφερόταν στον έκτακτο προβλεπτή της Λευκάδας.

Τον Αύγουστο του 1740, μετά τις απογραφές που είχαν διενεργηθεί στην περιοχή⁵⁰, οι επιφανείς οικογένειες της πόλης υπέβαλαν αίτημα στον δόγη, ζητώντας να τους επιτρέψει να οργανωθούν σε κοινότητα (*Comunità*), κατά το παράδειγμα των κατοίκων της Λευκάδας⁵¹. Η γνωμοδότηση του γενικού προβλεπτή θαλάσσης Antonio Lorendan⁵² και της βενετικής Συγκλήτου⁵³

50. A.S.V., Collezione Amedeo Svajer, filze 39 και 47. Αντίγραφα των δύο εγγράφων που φιλοξενούνται στη σειρά *Amedeo Svajer* εντόπισε και μελέτησε στο Ιστορικό Αρχείο της Κέρκυρας η Ελένη Πανναζοπούλου. Για τα νέα δημογραφικά δεδομένα που προκύπτουν από τη μελέτη των δύο απογραφών, βλ. ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, Βενετική απογραφή, ό.π., σ. 17-31.

51. A.S.V., Senato Mar, filza 992, αίτηση των Πρεβεζάνων προς το Collegio με ημερομηνία 23 Αυγούστου 1740: ... *Questo importantissimo disordine contrario del tutto ai benigni riguardi del suo clementissimo Principe, move più famiglie di quella umilissima popolazione prostarsi al soglio augusto di Vostra Serenità col mezzo di noi devotissimi deputati e coll'esempio di tutte le terre, a cui è concessa la gran sorte di vivere suddite di questa eccelsa Repubblica, anco inferiori alla nostra patria, implorare che possa detta popolazione formare un Consiglio delle sue migliori e più originarie famiglie da essere admesse dall'eccellentissimo provveditor di detto loco, o da altro pubblico rappresentante da mar, come parerà meglio a Vostra Serenità dal corpo delle quali famiglie possa detto Consiglio eleggere ogni anno sindici, deputati alla Sanità, alle vittuarie, e tutte quelle cariche cha ha jus di eleggere la vicina comunità di Santa Maura*. Πρβλ. και ΜΕΡΙΤΖΙΟΣ, Προνόμια, ό.π., σ. 521-522. Για την οργάνωση της Κοινότητας της Λευκάδας, βλ. Κ. Γ. ΜΑΧΑΙΡΑΣ, Ή Λευκάς επί Ένετοκρατίας 1684-1797, Άθήνα 1951, σ. 37-56· ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, Ο θεομός, ό.π., σ. 428-454. Η κοινότητα της Λευκάδας αποτελεί το αντικείμενο τής υπό εκπόνηση στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων διδακτορικής διατριβής του κ. Παναγιώτη Σταματέλου.

52. A.S.V., Senato Mar, filza 992, έγγραφο με ημερομηνία 3 Οκτωβρίου 1740: *La fortezza e situazione di Prevesa che domina l'ingresso nel golfo d'Arta merita giustamente il favor della pubblica protezione ... Cresciuti in numero gl'abitanti stessi perche privi di direzione, oltre quelle che per esser arbitraria d'alcuni vecchiardi non è ben ordinata, e produce più tosto confusione in tutte le cose, che à quell'abitato appartengono rassegnati si sono à piedi di Vostra Serenità ad implorare d'esser riddoti in formale Comunità dalla di cui errezione composta delle migliori*

ήταν θετική και έναν χρόνο αργότερα ο Lorendan συντάξε τον καταστατικό χάρτη του Συμβουλίου των πολιτών της Πρέβεζας, ο οποίος περιλάμβανε ένδεκα άρθρα⁵⁴. Αρχικά καταγράφονται τα ονόματα των 94 οικογενειών, οι οποίες θα απάρτιζαν το Συμβούλιο και στο εξής θα απαλλάσσονταν από τις αγγαρείες⁵⁵. Νέες οικογένειες δεν μπορούσαν να εισέλθουν στο Συμβούλιο, παρά μόνον εάν εξέλιπαν κάποιες από τις ήδη ενταγμένες, με προϋπόθεση την εισήγηση του ίδιου του Συμβουλίου και έγκριση του τοπικού προβλεπτή, καθώς και του γενικού προβλεπτή θαλάσσης. Το σώμα θα συνεδρίαζε παρουσία του ανώτερου διοικητή της πόλης αλλά και του προβλεπτή της Λευκάδας, εάν αυτός βρισκόταν στην ηπειρωτική πόλη, σε ένα ευρύχωρο οικοδόμημα που θα κατασκευαζόταν από την Κοινότητα γι' αυτόν τον σκοπό εντός του φρουρίου⁵⁶.

Το Συμβούλιο, όπως και στην περίπτωση της Πάργας, θα εξέλεγε τρεις συνδίκους, οι οποίοι θα ηγούνταν αυτού, τρεις δικαστές, έναν γραμματέα, δύο δημόσιους ζυγιστές, τρεις υγειονόμους, δύο αγορανόμους. Για τη λήψη έγκυρων αποφάσεων ήταν απαραίτητο να παρίστανται στη συνεδρίαση τα 3/4 των εγγεγραμμένων μελών της Κοινότητας. Οι αξιωματούχοι είχαν ετήσια θητεία, ενώ τον επόμενο χρόνο απαγορευόταν να αναλάβουν οποιοδήποτε αξίωμα.

Όσοι μετείχαν του Συμβουλίου αποτέλεσαν το κοινωνικό σώμα των πολιτών (*cittadini*)⁵⁷, στο οποίο εντάχθηκαν ισόβια και κληρονομικά. Σε αυτό

e più originarie famiglie derivarne possano gli altri effetti consecutivi d'uno qualche regolato governo, dipendente dalle cariche, che si stabilissero elettive per quel corpo che come più paresse à Vostra Serenità fosse adnesso e presciolto. Πρβλ. και ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Προνόμια, ό.π., σ. 522-523.

53. A.S.V., Senato Mar, reg. 206, φ. 193v (v.a.). Πρβλ. και ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Προνόμια, ό.π., σ. 523.

54. A.S.V., PTM, filza 987, συνημμένο αρ. 1 στην επιστολή αρ. 44. Πρβλ. και ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Προνόμια, ό.π., σ. 523-525.

55. Λαμβάνοντας υπόψη ότι, σύμφωνα με τον Antonio Lorendan, στα 1740 στην Πρέβεζα κατοικούσαν 200 οικογένειες, δικαίωμα συμμετοχής στην Κοινότητα είχαν σχεδόν οι μισές από αυτές (A.S.V., Senato Mar, filza 992, έγγραφο με ημερομηνία 3 Οκτωβρίου 1740, φ. 1v).

56. Για το κάστρο της Πρέβεζας, βλ. Γ. ΣΜΥΡΗΣ, Το δίκτυο των οχυρώσεων στο πασαλίκι των Ιωαννίνων (1788-1822). Ιστορική-πολιτική-οικονομική και χωροταξική θεώρηση, Ιωάννινα 2004, σ. 93-108.

57. Για το κοινωνικό σώμα των πολιτών (*cittadini*) και τη βενετική υπηκοότητα στον ελλαδικό χώρο, βλ. ΧΡΥΣΑ Α. ΜΑΛΑΤΕΖΟΥ, Παρατηρήσεις στον θεσμό της βενετικής υπηκοότητας. Προστατευόμενοι της Βενετίας στον λατινοκρατούμενο ελληνικό χώρο (13ος-15ος αι.), *Σύμμεικτα* 4 (1981) 1-16. Ειδικότερα για τον ιόνιο χώρο, βλ. Ν. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ, Η κερκυραϊκή ευγένεια των αρχών του 17^{ου} αιώνα, *Τα Ιστορικά* 2/3 (1985) 97-106· Ο ΙΔΙΟΣ, *Civis fidelis: l'avènement et l'affirmation de la citoyenneté corfiote (XVIème-XVIIème siècles)*, Frankfurt am Main 1992, σ. 83-129· Ο ΙΔΙΟΣ, Από την ιστορία των πόλεων. Η διαμόρφωση της ομάδας

όμως δεν λάμβαναν μέρος όλες οι οικογένειες που κατοικούσαν στην πόλη για μεγάλο χρονικό διάστημα, καιτοι η μακρόχρονη παραμονή στον τόπο αποτελούσε βασικό κριτήριο για την εισαγωγή στην Κοινότητα. Στην απογραφή που διενεργήθηκε το 1737 σημειώνονται 137 οικογένειες, έναν χρόνο αργότερα 163 και το 1740 ο αριθμός τους ανήλθε σε 200. Οι οικογένειες που έμειναν εκτός Κοινότητας, ασκώντας αφόρητη πολλές φορές κοινωνική πίεση, κατόρθωσαν ήδη από τα πρώτα χρόνια λειτουργίας της συσσωμάτωσης να εισέρχονται σταδιακά, για να φθάσουμε στο 1787, οπότε στην Κοινότητα μετείχαν 125 περίπου οικογένειες⁵⁸.

Είκοσι περίπου χρόνια πριν από την κατάλυση του βενετικού κράτους, τον Αύγουστο του 1776, «οι κάτοικοι της υπαίθρου και του κάστρου της Βόνιτσας» ζητούν από τη βενετική Σύγκλητο να τους επιτραπεί να συγκροτήσουν Κοινότητα –στην αίτηση αναφέρεται ο όρος *consiglio*, δηλαδή συμβούλιο–, κατά το πρότυπο της Πρέβεζας. Δικαίωμα συμμετοχής στο κοινοτικό σώμα θα είχαν οι πιο παλιές και οι ευυπόληπτες οικογένειες του τόπου (*migliori e più originarie famiglie di detta popolazione di Vonizza*)⁵⁹. Στα εξήντα χρόνια που είχαν μεσολαβήσει από την ενσωμάτωση της Βόνιτσας στο βενετικό κράτος, η κατά καιρούς υποβολή ποικίλων αιτημάτων από τους «πρώτους» (*primati*) και τους «γέροντες» (*vecchiardi*) της περιοχής στη βενετική διοίκηση υποδεικνύει, εμμέσως πλην σαφώς, ότι οι κάτοικοί της

των κερκυραίων πολιτών ΙΕ'-ΙΣΤ' αιώνες, *Έφα και Έσπέρια* 1 (1993) 133-142· Δ. Δ. ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ, Κοινωνικές αντιθέσεις στην πόλη της Ζακύνθου. Το Ρεμπελιό των ποπολάρων (1628), Αθήνα 2001, σ. 35-46. Για τη Βενετία, βλ. Α. ZANNINI, *Burocrazia e burocrati a Venezia in età moderna: i cittadini originari (sec. XVI-XVIII)*, Venezia 1993.

58. ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, Ο θεσμός, ό.π., σ. 459, 461. Ο πληθυσμός της Πρέβεζας κυμαινόταν από 225 ψυχές το 1719 ως 1.834 ψυχές το 1780, πρβλ. *Anagrafi di tutto lo stato*, ό.π., σ. 261 και Κ. ΚΟΜΗΣ, Τα δημογραφικά χαρακτηριστικά της Πρέβεζας (18ος αι.), *Μνήμων* 19 (1997) 143-160, κυρίως πίνακας 1, σ. 151, και Ο ΙΔΙΟΣ, Δημογραφικές όψεις Πρέβεζας, ό.π., σ. 63-149.

59. A.S.V., Collegio, Suppliche di fuori, b. 521, αίτηση των κατοίκων της Βόνιτσας με ημερομηνία 13 Αυγούστου 1776: *Da questo gravissimo inconveniente mossa la maggior parte di tutte le famiglie del sudetto popolo, con l'esempio di tutte le terre che hanno la medesima fortuna di vivere suddita di questa rinomata e christianissima Repubblica implora umilmente dal magravimo cuore di Vostra Serenità di poter formare un Consiglio dalle migliori e più originarie famiglie di detta popolazione di Vonizza da esser admesse dal nobile uomo provveditor di essa piazza, ò da quell'altra pubblica rappresentanza da Mar che paresse meglio à Vostra Serenità e da esso corpo di famiglie admesse et aggregate in forma di consiglio eleggersi annualmente tutte quelle cariche che sono ellette dalle altre suddite comunità con la prerogative modalità et ogni altra cosa accordata a quella vicina Prevesa e con quelli più che fosse riconosciuto consentone ai pubblici riguardi et alla particolar costituzione di quei sudditi, abitanti nella più scatuosa et ultima frontiera del veneto serenissimo stato.*

είχαν προχωρήσει σε κάποιου είδους συσσωματώσεις που τους επέτρεπαν να επιλύουν προβλήματα τοπικού χαρακτήρα και να συνδιαλέγονται με τις οθωμανικές και βενετικές αρχές.

Το αίτημα των κατοίκων της Βόνιτσας έγινε δεκτό από τον δόγη τον Νοέμβριο του 1778 και έναν χρόνο αργότερα ο γενικός προβλεπτής θαλάσσης Giacomo Nani συνέταξε τον καταστατικό χάρτη της Κοινότητας της Βόνιτσας, ο οποίος περιλάμβανε 15 άρθρα⁶⁰. Από τους 2.000 κατοίκους της περιοχής, στην Κοινότητα θα μετείχαν 146 οικογένειες, τις οποίες είχαν υποδείξει στη βενετική διοίκηση οι πρώτοι και οι γέροντες του τόπου. Οι οικογένειες αυτές απαλλάσσονταν από τις αγγαρείες και στο μέλλον, για να κατορθώσει κάποια οικογένεια να εισέλθει στο Συμβούλιο, θα έπρεπε να έχει συμπληρώσει δέκα χρόνια παραμονής στην περιοχή της Βόνιτσας. Το Συμβούλιο θα συνεδριάζε παρουσία του τοπικού ανώτερου διοικητή σε οικοδόμημα που θα κατασκευαζόταν εντός των τειχών με έξοδα της Κοινότητας⁶¹. Για την επίτευξη απαραίτητων και τη νόμιμη λήψη αποφάσεων αναγκαία ήταν η παρουσία των 2/3 του συνολικού αριθμού των μελών του. Ως μέλος μπορούσε να γίνει δεκτός κάθε άνδρας, το οικογενειακό όνομα του οποίου συμπεριλαμβανόταν στις 146 οικογένειες και ο οποίος είχε συμπληρώσει το 20ό έτος της ηλικίας του, ενώ μπορούσε να εκλεγεί σε αξίωμα μετά τη συμπλήρωση του 25ου έτους. Τα αξιώματα με ετήσια θητεία που απονέμονταν από το κοινοτικό Συμβούλιο ήταν τα ίδια με αυτά που είχαν θεσπισθεί και στην Πρέβεζα. Μοναδική διαφορά αποτελούσαν οι υπεύθυνοι επί των υδάτων (*soprintendenti alle acque*) και ένας αρχειοφύλακας (*archivista*), αξιώματα τα οποία δεν προβλέπονταν στην Πρέβεζα αλλά ούτε και στην Πάργα.

60. A.S.V., PTM, filza 1032, συνημμένο αρ. 4 στην επιστολή αρ. 130: *Accolte dalla reale munificenza dell'eccellentissimo Senato le divote supplicazione della terra e fortezza di Vonizza implorante di esser riddota in forma di Comunità, affinché vivendo sotto la reggia Publica protezione con dettami et istituti di buon governo, et ottima disciplina, gustar vieppiù potesse la felicità del soave religioso Dominio, a cui vive soggetta spiegò in venerabile sue ducali de di 28 novembre 1778 il clemente suo concorso, demandando a noi l'esecuzione dell'impianto di essa Comunità in modi adattati e valevoli a conciliar gli oggetti di polizzia con quelli di giustizia ed'interna tranquillità in quella confinante fortezza. Ineventemente pertanto alle inclite prescrizioni prestatò il più serio e maturo riflesso a tuttociò che appartiene al miglior stabilimento di essa Comunità, e preso in accurato esame il catalogo delle famiglie tutte di quieto, e pacificio vivere suddite e native di Vonizza, e di luochi circonvicini esibitoci dalli primati, e vecchiardi di essa piazza, per cui rissulta la costante loro veneta sudditanza e divozione in quelle parti, abbiamo frà queste trascielto le più degne a poter esser unite in regolato Corpo.*

61. Για το κάστρο της Βόνιτσας, βλ. ΣΜΥΡΗΣ, Το δίκτυο των οχυρώσεων, ό.π., σ. 108-109.

Αποστολή του αρχειοφύλακα ήταν η τήρηση αρχείου όλων των εγγράφων που θα απέρρεαν από τη λειτουργία του κοινοτικού σώματος ή θα αφορούσαν αυτήν, καθώς και η τήρηση ενός βιβλίου, όπου θα καταγράφονταν τα ονόματα των οικογενειών, οι οποίες θα μετείχαν του Συμβουλίου. Η καταγραφή του ονόματος άρρενος μέλους των προαναφερθεισών οικογενειών προϋπέθετε ότι είχε αποδειχθεί η ιδιότητά του ως γνήσιου τέκνου νόμιμου ζεύγους, με βάση τη βεβαίωση βάπτισής του αλλά και τη βεβαίωση γάμου των γονιών του. Η προσκόμιση των αναγκαίων δικαιολογητικών και η καταγραφή της γέννησης-βάπτισης των νεαρών αγοριών στα σχετικά βιβλία προβλεπόταν ότι έπρεπε να είχαν γίνει μέσα σε έναν χρόνο από την ημέρα της γέννησής τους, σε περίπτωση που είχαν γεννηθεί εντός των τειχών της πόλης, και σε δύο χρόνια, σε περίπτωση που είχαν γεννηθεί εκτός των τειχών.

Και στις τρεις εξεταζόμενες περιπτώσεις τα Συμβούλια των πολιτών έδρευαν σε πόλεις, οι οποίες διέθεταν λιμάνια και λειτουργούσαν ως σταθμοί ελλιμενισμού πλοίων –βενετικών κυρίως– αλλά και ως εμπορικά κέντρα. Τα μέλη των Συμβουλίων κατοικούσαν μέσα στον χώρο που οριζόταν από τα τείχη και εκτός των τειχών στο μπόργο, σε μικρή απόσταση από αυτά. Στην περίπτωση της Πάργας, καθώς αρχικά κριτήριο για την εισαγωγή στο Συμβούλιο ήταν η έγγειος ιδιοκτησία, αλλά, λόγω και της γεωμορφολογίας του χώρου, κάποιες από τις φάρες κατοικούσαν στην ύπαιθρο σε οικισμούς, όπως η Αγιά, σε μικρή απόσταση από το κάστρο. Οι πόλεις αυτές δεν αποτέλεσαν δημιούργημα της βενετικής κυριαρχίας αλλά προϋπήρχαν τουλάχιστον από τη βυζαντινή περίοδο και αναδιοργανώθηκαν για να εξυπηρετηθεί ο ναυτιλιακός-εμπορικός προσανατολισμός του βενετικού κράτους.

Πριν από την εμφάνιση των βενετικού τύπου αστικών συσσωματώσεων οι κάτοικοι είχαν συγκροτήσει άτυπα σώματα με επικεφαλής τους γέροντες και τους πρώτους (οι πριμάτοι των εγγράφων), προκειμένου να συνδιαλέγονται αρχικά με την Κωνσταντινούπολη, πρωτεύουσα του βυζαντινού κράτους, και την Άρτα, έδρα του Δεσπότη της Ηπείρου, και κατόπιν με τους αλβανούς, βενετούς ή οθωμανούς κυρίους του τόπου τους, προάγοντας, έτσι, την τοπική αυτοδιοίκηση. Τα σώματα αυτά αποτελούνταν από τις γηγενείς ευυπόληπτες οικογένειες, οι οποίες κατείχαν μεγάλη έγγειο ιδιοκτησία.

Οι κάτοικοι των τριών πόλεων της δυτικής Ελλάδας, ο αριθμός των οποίων σε καμία περίπτωση δεν ξεπέρασε τις λίγες χιλιάδες, δεν είχαν όλο δικαίωμα να συμμετέχουν στην Κοινότητα. Στις εργασίες της λάμβαναν μέρος όσοι ανήκαν στο σώμα των πολιτών (cittadini), ενώ το όνομά τους ήταν καταγεγραμμένο στα ειδικά βιβλία που τηρούνταν με ευθύνη του κοινοτικού Συμβουλίου και αποτελούσαν αποδεικτικό για την κοινωνική θέση

των εγγεγραμμένων. Για να εγγραφεί κάποιος σε αυτά τα βιβλία, θα έπρεπε να είναι γηγενής ή να έχει αποδεδειγμένη πολυετή παραμονή στην περιοχή, να είναι νόμιμο τέκνο νόμιμα νυμφευμένων γονέων και να μην έχει ασκήσει ο ίδιος και οι πρόγονοί του, τρεις γενεές πίσω, χειρωνακτική εργασία. Το τέταρτο, μη θεσμοθετημένο κριτήριο για την εισαγωγή στην Κοινότητα, υπήρξε ο πλούτος. Τα μέλη των Συμβουλίων, φορείς της αστικής ιδιότητας και αποκλειστικοί κάτοχοι πολιτικών δικαιωμάτων, απέκτησαν μία νέα, κυρίαρχη θα λέγαμε, κοινωνική ταυτότητα, που τους συσπειρώνε μεταξύ τους αλλά και τους διαφοροποιούσε από τους πολυάριθμους υπόλοιπους κατοίκους (*popolo*), που δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα και υποχρεωτικά έναντι των αρχών αντιπροσωπεύονταν από τους ολιγάριθμους πολίτες.

Τα Συμβούλια των πολιτών και στις τρεις εξεταζόμενες περιπτώσεις οργανώθηκαν με τον ίδιο τρόπο, για να αποτελέσουν μηχανισμούς ανάδειξης όμοιων αξιωμάτων. Το δικαίωμα της απόστολής πρεσβειών στη Βενετία η Πάργα το άσκησε κατ' επανάληψη, ενώ η μέχρι σήμερα έρευνα δεν έχει φέρει στο φως καμία πρεσβεία της Κοινότητας της Πρέβεζας και της Βόνιτσας. Σημειώνεται δε ότι οι κάτοικοι των δύο τελευταίων πόλεων, προκειμένου να οργανώσουν την Κοινότητά τους, δεν απέστειλαν πρεσβεία, όπως είχαν πράξει οι Παργηνοί, αλλά περιορίστηκαν στην έγγραφη υποβολή του αιτήματός τους προς τον δόγη.

Η συστηματική μελέτη των βενετικών αστικών συσσωματώσεων στον ελλαδικό χώρο ξεκίνησε πριν από λίγες δεκαετίες, με επίκεντρο κυρίως τον χώρο της Κρήτης και των μεγάλων νησιών του Ιονίου και λιγότερο την Πελοπόννησο. Από την άλλη, η ιστορία των Συμβουλίων των πολιτών στις ηπειρωτικές ακτές του Ιονίου πελάγους και του Αμβρακικού κόλπου είχε απασχολήσει κατά κανόνα τοπικούς λογίους ή ιστοριοδίφες και μόνον πρόσφατα, σχετικά, η ματιά της ιστορικής έρευνας έπεσε πάνω στα λεγόμενα «ηπειρωτικά εξαρτήματα» του βενετικού κράτους. Η μελέτη της κοινοτικής-κοινωνικής οργάνωσης των περιοχών αυτών της δυτικής Ελλάδας και η διερεύνηση της θέσης των πολιτών των τριών κάστρων τους, που ζούσαν και δραστηριοποιούνταν πλάι στους κερκυραίους *civili*, στους ζακυνθινούς *cittadini* και στους λευκαδίτες *barnaboti*, θα συμβάλει ουσιαστικά στη συμπλήρωση του ιστορικού μωσαϊκού που ονομάζεται βενετοκρατούμενος ιόνιος χώρος.

RIASSUNTO

PARGA, PREVESA, VONIZZA: CORPORAZIONI CIVILI NEI TERRITORII CONTINENTALI SOTTO IL DOMINIO VENETO

Il tema della mia ricerca è la ricostruzione della storia delle comunità e dei loro consigli durante la venetocrazia nella costa occidentale dello Ionio e in particolare nelle città di Parga, nel corso del Quattrocento, di Prevesa e di Vonizza nel Settecento. I dati archivistici e bibliografici sono stati raccolti in seguito allo spoglio dei relativi fondi conservati presso l'Archivio di Stato di Venezia e le varie biblioteche della città.

I termini "comunità" o "consiglio della comunità" descrivono un organo collettivo istituzionalmente riconosciuto dall'amministrazione centrale veneziana. Sede del consiglio era il centro cittadino e godevano del privilegio di parteciparvi solo i membri maschi delle famiglie più influenti e facoltose e di provata appartenenza alla classe dei cittadini.

Nelle tre città in esame le famiglie aggregate al consiglio erano state scelte ancora prima che venisse costituita la comunità e in seguito non era permessa alcuna ammissione se prima non si fosse estinta un'altra famiglia. In questo senso, le tre corporazioni civili possono essere definite come consigli civili "serrati".

Il consiglio, essendo il meccanismo centrale dell'organizzazione della società, assegnava annualmente le cariche locali, le quali affiancavano gli ufficiali veneti (governatori, capitani, provveditori) all'esercizio del governo del paese.

CRISTINA E. PAPACOSTA